

אספת האזרחים הראשונה בישראל

נערכה במועצה מקומית קרית טבעון
בפברואר עד מאי 2022 ודנה בסוגיה:

כיצד קרית טבעון יכולה להיערך להפחתה משמעותית של פסולת הנשלחת להטמנה?

דוח המלצות

דוח המלצות

אספת האזרחים הראשונה בישראל

אשר נערכה במועצה מקומית קריית טבעון בפברואר עד מאי 2022 ודנה בסוגיה:
כיצד קריית טבעון יכולה להיערך להפחתה משמעותית של פסולת הנשלחת להטמנה?

מאי 2022

נכתב על ידי: חברי אספת האזרחים הראשונה

עריכת לשון: דר' גילה אוזרוסו-הנג

עיצוב גרפי: ליאת ברקאי barleystudio

Citizens Assembly Israel אאלי CC BY-SA 4.0

תוכן עניינים

2.....	מה זו אספת אזרחים?
3.....	יוזמת אספת אזרחים לישראל
5.....	המלצות האספה
6.....	דבר האספה
8.....	תקציר ההמלצות לפי פרקים
12.....	פרק ראשון: שינויים מוסדיים
16.....	פרק שני: הסברה, ידוע, חינוך וחיזוק הקהילה
19.....	פרק שלישי: רגולציות לעסקים מקומיים
21.....	פרק רביעי: טיפול מקומי בפסולת האורגנית המקומית
23.....	פרק חמישי: איסוף ומחזור פסולת לא אורגנית והקטנת פסולת כללית
26.....	צוות האספה
28.....	תודות

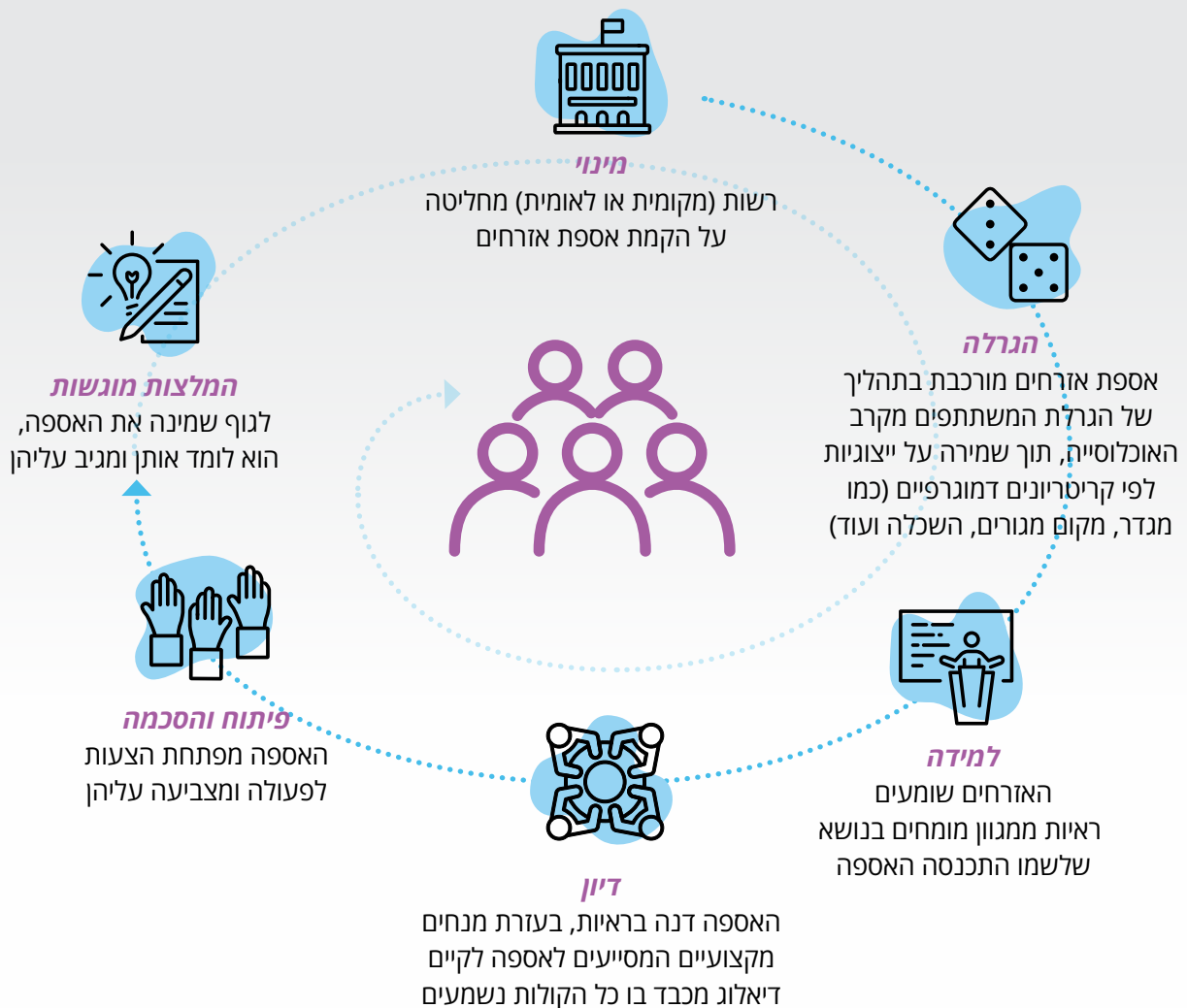

חברי אספת האזרחים הראשונה בישראל, מרץ 2022. צילום: תמר שטרן

מה זו אספת אזרחים?

התקופה בה אנו חיים חושפת סדקים מהותיים בשיטה הדמוקרטית הנהוגה ומבליטה את חוסר האמון שבין האזרחים לנבחרים. מתוך הרצון לחבר בין מקבלי החלטות לבין אזרחים אותם הם משרתים ולהחזיר אמון למוסדות הדמוקרטיה, נולד במדינות מפותחות ברחבי העולם, הרעיון של אספות אזרחים. כוחה של אספת האזרחים נעוץ בהגדלת המשתתפים מקרב האוכלוסייה, תוך שמירה על ייצוגיות לקבוצות דמוגרפיות רבות כך שהאספה מטפחת את השונות ומאפשרת לכל הקולות להישמע, גם ובעיקר את הקולות שאינם נשמעים בדרך כלל. במהלך האספה מתקיימת למידה משותפת ודיון מונחה וכך שומרת על שיח מכבד ומעמיק, ומחזקת את האמון והזיקה בין האזרחים והאזרחיות, האחד עם השנייה ובינם לבין הרשות המקומית. אספת האזרחים היא אספה של העם, למען העם.

שלבים בתהליך של אספת אזרחים:

יוזמת אספת אזרחים לישראל

בשנתיים האחרונות קמה יוזמה המורכבת מאזרחים ואזרחיות, ארגונים ואנשי מקצוע המבקשים לקדם אימוץ מודל של אספת אזרחים בדמוקרטיה בישראל, הן ברמה המקומית והן ברמה הארצית. היוזמה פועלת בתמיכת מרכז השל לקיימות. במשך שנה וחצי צוות היוזמה למד את המודל, ערך שורה של אירועי למידה (ובינרים), פגישות עם מומחים מחו"ל, פיתח ותרגם חומרים ויצר התאמות לצרכים הייחודיים של הממשל והציבור הישראלי. ביולי 2021 נשלח קול קורא לרשויות מקומיות במטרה לקיים אספת אזרחים ראשונה בישראל ברמה המקומית. 22 רשויות הגישו מועמדות לקול קורא ומתוכן נבחרה קריית טבעון לקיום האספה.

פיילוט של אספת אזרחים ראשונה בישראל: קריית טבעון

הפיילוט הראשון של אספת אזרחים בישראל התקיים בין חודש פברואר 2022 ועד לאמצע מאי 2022 בשותפות עם המועצה המקומית קריית טבעון. ראש מועצת קריית טבעון, מר עידו גרינבלום וחברי המועצה העניקו מנדט לאספת האזרחים לגיבוש מסמך המלצות שיענה על השאלה: כיצד קריית טבעון יכולה להיערך להפחתה משמעותית של פסולת המיועדת להטמנה? האספה מנתה 60 תושבים שהוגרלו באופן אקראי, כך שתייצג דמוגרפית את אוכלוסיית קריית טבעון. לצורך הפעלת האספה הוקם קונסורציום (מאגד) של גופים שכלל את: מרכז דיאלוגוס, אוניברסיטת תל-אביב, חברת פוליט, קרן היינרן בל, מרכז השל לקיימות ודמוס תהליכים שיתופיים.

המשתתפים והמשתתפות (להלן: האספה) התכנסו לתהליך דליברטיבי שכלל למידה ודיונים, הקשבה למומחים, בעלי עניין, אזרחים אחרים וגם האחד לשני. בתקופת פעילותה, חברי האספה השתתפו בחמישה מפגשי למידה ודיון בהיקף של כ-30 שעות. בסיום תהליך הלמידה, המשתתפים גיבשו נייר עמדה והמלצות לפעולה עבור הרשות. חשוב לציין שאת התהליך כולו ליוו מנחים מקצועיים שתפקידם היה להבטיח כי קולם של כל משתתפי האספה ישמע וכי ישמרו כללי השיח המכבד.

חברי אספת האזרחים בסיוור באתר ההטמנה בעאבלין. צילום: כרמל גורני

חברי האספה השתתפו בסיור לימודי באתרי טיפול בפסולת בצפון. הסיור כלל ביקור באעבלין ובעפולה לצורך העמקה בנושא. בנוסף, התקיים ערב פתוח לכלל תושבי טבעון על מנת לאפשר לחברי האספה לשמוע דעות, רעיונות ויוזמות נוספות. לצורך התהליך הלימודי נכתב מסמך רקע ייעודי לחברי האספה וכן הועמדו לרשותם חומרים ומסמכים רבים. בנוסף, גויסו שמונה מומחים מהשורה הראשונה בתחום הטיפול בפסולת בישראל. המומחים שיתפו את האספה בידע ובניסיון שלהם בתחום ועמדו לרשותם לצורך היוועצות לאורך מרבית שלבי האספה.

ב- 24-25 למרץ, התכנסו חברי האספה לימים מרוכזים של דיון (דלברציה) בקבוצות. בסוף היום השני הועלו המלצות להצבעה של האספה. כלל ההמלצות זכו לתמיכה מרוב חברי האספה, התמיכה הממוצעת בהמלצות עמדה על 84%, שיעור התנגדות של 2% ושיעור של 14% בתמיכה עם הסתייגות. בשלב זה הוקמה ועדת עריכה של נציגים מכל קבוצות העבודה, הוועדה המשיכה את העבודה על ניסוח ההמלצות ותיקנה אותן על פי ההסתייגויות.

ב-25 לאפריל התקיים דיון מקוון לאישור השינויים עם כלל חברי האספה.

המלצות האספה

דבר האספה

במדינות רבות ברחבי העולם, וביניהן ישראל, עולה המודעות לנזקים שיוצרת פעילות האדם בכדור הארץ. פעילות האדם, כפי שהיא כיום, יוצרת פליטות של גזי חממה שהם מקור משמעותי לשינוי האקלים המתרחש. במסגרת הסכמי האקלים בגלזגו ב-2021, השתתפה ישראל במאמץ העולמי להפחתת פליטות גזי חממה. הפחתת הפסולת הנשלחת להטמנה הינה חלק משמעותי בתהליך. אתרי הטמנה של פסולת מעורבת מהווים מקור משמעותי לפליטת גזי חממה. בנוסף, לפסולת הנשלחת להטמנה ישנן השפעות סביבתיות מגוונות¹: כילוי משאבי הקרקע לשימוש למטמנות, שימוש בדלקים פוסיליים להובלת הפסולת, זיהום מי תהום, זיהום אוויר וריחות, התרבות מזיקים והתפשטות מחלות, פגיעה נופית ועוד.

נכון לשנת 2019, מיוצרים בישראל מדי שנה כ-5.8 מיליון טון פסולת עירונית מוצקה. אדם ממוצע בישראל מייצר כ-1.76 ק"ג פסולת מדי יום, שהם בכ-30% יותר מהממוצע במדינות האיחוד האירופי. בשל הרגלי הצריכה והגידול באוכלוסייה, ייצור הפסולת נמצא במגמת עלייה מתמדת, כאשר הצפי הוא לעלייה של כ-25% בפסולת העירונית המעורבת עד לשנת 2030 ול-7.5 מיליון טונות בשנה. במצב הנוכחי, הגידול בהיקף הפסולת המיוצרת, משמעותו שיידרשו עוד ועוד שטחים להטמנת הפסולת. ישראל הינה מדינה בעלת שטח קטן ומוגבל יחסית. מכאן, שישנה חשיבות מרובה לפעול להפחתת כמויות הפסולת הנשלחות להטמנה.

בשנת 2021 קבע המשרד להגנת הסביבה יעד² לפיו עד שנת 2030 ירד אחוז הפסולת הנשלחת להטמנה מ-80% ל-20% בלבד. בינתיים היעד אינו נראה בר השגה, ולא נעשו צעדים משמעותיים להתקדם לעבר מימושו. המשרד גם שם אז לעצמו למטרה לשנות את הכלכלה בישראל לכלכלה מעגלית. המשרד קבע מדיניות להפחתת פסולת על ידי קביעת היררכיה, לפיה בראש ובראשונה תופחת הפסולת במקור, יעשה שימוש חוזר, מחזור וקומפוסטציה, תיעשה השבה של משאבים ואנרגיה ורק כשלב אחרון יעשו סילוק והטמנה.

ישנה חשיבות רבה בקביעת מדיניות ברמה הארצית. יחד עם זאת, לרשויות המקומיות יש קשר יום יומי וישיר עם התושב והאזרח ולכן יש להן יכולת השפעה משמעותית ביותר. מכאן, שלרשויות המקומיות, וביניהן קריית טבעון, ישנו תפקיד ראשי בהצלחת המהלך להפחתת פסולת ברמה הארצית.

כפי שמוסבר בתיאור האספה לעיל, קריית טבעון נבחרה להוות פיילוט כלל-ארצי בנושא "הפחתת פסולת הנשלחת להטמנה" (ומטבע הדברים דנה גם בנושאים הקרובים לכך), דרך השיטה של הקמת אספת האזרחים הראשונה בישראל. כרשות חזקה, אנו, חברי אספת האזרחים, קוראים לקריית טבעון

1 מתוך אתר האינטרנט של המשרד להגנת הסביבה, נזקי הפסולת וההטמנה, לסביבה ולבריאות.
2 מתוך אתר האינטרנט של המשרד להגנת הסביבה, (26.1.2021) "אסטרטגיית הפסולת החדשה של המשרד להגנת הסביבה".

לתפוס את מקומה כמנהיגה וכמובילה ברמה האזורית, לאמץ פרקטיקות להפחתת צריכה והטמנת פסולת, ולהוות מודל ליישוב המייצר תשתית ותומך באורח חיים מקיים. הדבר יעשה תוך יישום הפעולות של הקמת מערך, לימוד, הפחתת פסולת במקור, הפרדה במקור, וטיפול במקור. הדבר יעשה תוך יישום הערכים הבאים: שיתוף ציבור, הנגשת מידע, שקיפות, תכנון לטווח קצר וארוך, דוגמה אישית (על ידי המועצה ומוסדותיה) ונגישות, במטרה להיות פיילוט מוצלח הן לאספת האזרחים והן לטיפול בהקטנת הטמנת פסולת. לטווח הארוך, אנו רואים לנכון שתהיה שאיפה ל"אפס הטמנה".

ההשתתפות באספה הייתה זכות - זכות לקחת חלק בתהליך משותף שעשוי להשפיע לטובה על פעילות הרשות. התאספנו, תושבים שמגיעים מרקעים מגוונים, כאשר המשותף לכולנו היה האכפתיות והרצון להביא לשיפור במצב הקיים. היה מעניין ללמוד על המתרחש בעולם וברשויות האחרות, ומשם התחזקה גם ההבנה באשר לחשיבות של מציאת הפתרון המתאים ביותר לקריית טבעון. ריבוי הדעות ומגוון המשתתפים סייעו להבנת מגוון צורכי התושבים ואפשרו גיבוש המלצות טובות יותר. אנו מצפים כי המועצה תבחן לעומק את המלצותינו ותאמץ אותן.

משתתפי אספת האזרחים רואים בקריית טבעון יישוב חזק שביכולתו לעשות שינוי משמעותי ולהוות דוגמה של יישוב מבטיח ומקיים.

תקציר ההמלצות לפי פרקים

תקציר פרק ראשון: שינויים מוסדיים

הקמת מערך צמצום פסולת

לאור חשיבות הנושא ראוי שיוקם צוות שלם (הכולל מתנדבים) וראש הצוות (למשל יוגדר כפרויקטור) ידווח ישירות למנכ"ל המועצה.

1

הגדרת מטרות, תקציב, תכנית אסטרטגית, ותחומי אחריות למערך

על מנת שהמערך יפעל כהלכה חשוב שיעשה תכנון קצר טווח וארוך טווח.

2

שקיפות ודיווח מטעם המערך

תושבי קריית טבעון נכוו בעבר, לכן חשובה במיוחד השקיפות, וראוי שיהיה דיווח מוסדר היטב.

3

"נאה דורש נאה מקיים" - המועצה ומוסדותיה יהוו "דוגמא אישית"

המועצה תפעל במוסדות ובגופים הכפופים לה בפעולות של הפחתה במקור, הפרדה ומחזור.

4

שיתופי פעולה של המועצה

המועצה תשתף פעולה עם גורמים מחוץ לקריית טבעון ועם גורמים פנימיים בטבעון, כדי לקדם את צמצום הטמנת הפסולת גם בטבעון וגם כפיילוט למקומות אחרים איתם נשתף פעולה, ובהמשך אף למקומות רחוקים יותר בכל הארץ.

5

תקנות ופיקוח

למועצה ישנן סמכויות שהיא יכולה להפעיל (תוך קבלת ייעוץ משפטי בעת הצורך), בהתקנת תקנות, פיקוח על יישומן, והטלת קנסות למפירי התקנות.

6

למידה, הנגשת מידע, קבלת החלטות, ואימוץ פרקטיקות מתקדמות על סמך ידע

חלק עיקרי ביכולת להגיע ליעדי הקטנת הטמנת הפסולת כרוך בלימוד מידע בארץ ובעולם, בנוסף חשוב לערב את התושבים ולספק להם מידע רלוונטי שיעזור להם למחזור בצורה מיטבית.

7

תקציר פרק שני: הסברה, ידוע, חינוך וחיזוק הקהילה

**מעריך צמצום הפסולת
!בחן בעתיד דרכים
לתגמול שכונות המהוות
דוגמה ומופת בנושא
הקטנת הטמנת פסולת**

תגמול שכונות על פעילות
נכונה של צמצום פסולת
בכלל ובפרט צמצום פסולת
להטמנה.

10

**מתן תמריץ למוסדות
חינוך להפחתה של
פסולת ולהקפדה על
הפרדה במקור**

מוסד חינוכי אשר יעמוד ביעדי
הפחתה והפרדה, יקבל תגמול
בצורה של הכרה "בית הספר
הירוק" וכן פרס צנוע על
עמידה ביעדי הפחתת פסולת
והפרדה במקור.

9

**הפקת קמפיין חיובי של
אחריות קהילתית וגאווה
מקומית**

קמפיין מותאם לחיים בקריית
טבעון, אשר מטרתו להעביר
את המסר שהיכולת להפחית
בייצור פסולת להטמנה וצמצום
הפסולת באופן גורף מצויים
ביכולתו של כל אדם ולחנך
לפעילות אחראית בהתאם.
הקמפיין צריך להגיע לכל תושבי
טבעון ולהיערך בכל הערוצים
בהם המועצה פעילה.

8

תקציר פרק שלישי: רגולציות לעסקים מקומיים

**קביעת נפח מרבי של
אשפה לפינוי לכל עסק
ומתן בונוס לעסקים על
הפחתת נפח פסולת
בדגש העסקים הגדולים
(יצרני האשפה הגדולים):
רשתות שיווק, בתי אבות
וכד'**

13

**תמרוץ וקנסות לבתי
עסק לצורך הפחתה
מקסימלית בשימוש בחד
פעמי ובאריזות בבתי
עסק, לצורך הפחתה
במקור בייצור פסולת**

14

**קביעת סטנדרט/תקן של
עסק מקיים (עסק ירוק -
שם זמני)**

מתוך התייחסות לסוגי
העסקים השונים והתמקדות
ביצרני הפסולת הגדולים,
המועצה תנסח תקן תו עסק
ירוק. יישום התקן יבוצע בליווי
העסקים ובהדרגה, על מנת
ליצור תהליך שגם בית העסק
וגם המועצה יוכלו לעמוד בו,
מבחינת מחויבויות העסק
ומחויבויות שירותי המועצה
הדרושים.

12

**קביעת תקנות חוקי
עזר עירוניים מחייבים,
הנגזרים מתקני העסק
הירוק שיפורטו בהמשך,
בדגש על הפרדת פסולת
אורגנית, קומופוסטציה
והימנעות מאריזות או
מעבר לאריזות מתכלות
או רב פעמיות (שירותי
מילוי מחדש)**

11

תקציר פרק רביעי: טיפול מקומי בפסולת האורגנית המקומית

המועצה תדאג להפריד גזם מגרוטאות ומפסולת בניין ותשלב את הטיפול בגזם, עלים, עשבים וכד' עם מערך הקומפוסטרים הציבוריים ביישוב.

גזם מרוסק, עלים יבשים ועשבים הם מרכיבים חשובים לקומפוסטציה יעילה, יש להתייחס אליהם כמשאב שיעשה בו שימוש ברמה המקומית.

17

הקמת קומפוסטרים ציבוריים באחריות ובתפעול המועצה המקומית

קומפוסטציה יעילה בכל רחבי היישוב דורשת שיתוף פעולה בין המועצה לבין תושבי היישוב מכיוון שלרוב משקי הבית אין מספיק חומר חום.

16

המועצה תפעל להפרדת פסולת במקור בכל בתי האב ביישוב

טיפול בפסולת מתחיל בהפרדה במקור, לכן יש לתת לכן חשיבות רבה.

15

הדרכה וליווי למשקי בית בעלי גינה, בנוגע להצבת קומפוסטרים פרטיים

ההדרכה תאפשר לבתים אשר אינם נמצאים במרחק סביר מקומפוסטר ציבורי, לתפעל בצורה מיטבית את הקומפוסטר הביתי.

18

תקציר פרק חמישי: איסוף ומחזור פסולת לא אורגנית והקטנת פסולת כללית

תכנון ארוך טווח להעלאת אחוזי המחזור ולהפחתת כמות הפסולת הנשלחת להטמנה

ישנה חשיבות רבה בקביעת יעד להעלאת אחוז הפסולת הנשלחת למחזור ואחוז הפסולת הנשלחת להטמנה. קביעת יעדים ספציפיים ומדידים תאפשר מעקב אחר היעדים שהוצבו ובדיקה מתמשכת האם הושגו המטרות.

20

יצירת בסיס ידע ואיסוף נתונים על זרמי הפסולת, מכל שטחי קריית טבעון, שעל פיהם יתקבלו החלטות

קבלת החלטות של המועצה בנוגע לפסולת תתבצע בהתבסס על נתוני פסולת שייאספו מהשטח. תעשה בחינה ואפיון של פסולת התושבים, לשם הבנה טובה יותר של התפלגות מרכיבי הפסולת. תיעשה התאמה של זרמים ותשתיות של המחזור בהתאם. דיגום הפסולת ותשתיות האיסוף יעשה מדי חמש שנים ובעקבותיו ייבחן הצורך בשינוי מערך הטיפול בפסולת.

19

שיפור נגישות תשתיות פינוי ושיטות ההנגשה

ישנה חשיבות רבה לכך שהמועצה תדאג לנגישות לפחים למחזור, כך שלכל תושב תהיה גישה במרחק הליכה סביר לכלל זרמי הפסולת למחזור. המועצה תיקח בחשבון ותיתן מענה גם לאוכלוסיות שאינן נידות, כגון מבוגרים, נכים ותושבים ללא רכב, ותאפשר להם גישה לפחי המחזור.

22

תוספת זרמי פסולת למחזור

על מנת להעלות את אחוזי המחזור ולהפחית מהפסולת הנשלחת להטמנה, תתחיל המועצה באיסוף פסולת אריזות (פח כתום). יוספו זרמי פסולת נוספים להפרדה, כגון פסולת סוללות, פסולת בניין ופסולת אלקטרונית.

21

פרק ראשון: שינויים מוסדיים

האספה הגיעה למספר משמעותי של המלצות אשר יוצגו בפרק זה ובפרקים הבאים. חשוב להדגיש שמספר קטן של צעדים לא פשוטים אך חשובים במיוחד יכול להוביל, כבר תוך זמן קצר, להפחתה משמעותית ביותר של כמות הפסולת המועברת מקריית טבעון אל אתרי הטיפול בפסולת. לשם יישומן של מרבית המלצות האספה, ובפרט לשם יישום הצעדים הבודדים אך החשובים והמשפיעים במיוחד (ראו סעיף 2.1 בפרק הנוכחי), דרוש גוף חדש במועצה - "מערך צמצום פסולת".

בפרק זה נתאר את הגוף החדש הזה, ועיקרי פעילותו המומלצים על ידיו.

ההמלצות:

1. **הקמת מערך צמצום פסולת (תוך 3 חודשים):** הקמת מערך ובו מספר אנשים (המערך יכול להיות מחלקה, פרויקטור או גורם בתוך המועצה) שיהיה כפוף למנכ"ל המועצה או לראש המועצה ויעסוק בצמצום הפסולת להטמנה. המערך יאויש על ידי שלשה תקנים לפחות. בנוסף לאיוש מיטבי של התקנים במערך, על מנת ליצור מענה רציני ורציף לכל הנושאים, תהיה הסתייעות רחבה ומשמעותית במתנדבים מתוך הקהילה. בנוסף לראש הצוות המערך יכלול גם רכז מתנדבים, אחראי מידע, אחראי על שת"פים (פנימיים וחיצוניים), אחראי על קשר עם התפעול, שאר מחלקות המועצה ועוד.

2. הגדרת מטרות, תקציב, תכנית אסטרטגית, ותחומי אחריות למערך

2.1 **יעד:** להפחית את כמות הפסולת הנשלחת להטמנה ולטיפול מחוץ למועצה ב-50% תוך 5 שנים וב-70% תוך 10 שנים. יעד מספרי של הפחתה ב-50% כבר לטווח הקצר-בינוני, ימומש בעיקר על ידי הפרדת גזם מגרוטאות ומפסולת בניין, טיפול מקומי בגזם, הכנסת פח כתום לנקודות המְחזור, הכנסת קומפוסטרים רבים, פעולות הסברה ופעולות הנגשת המידע. היעד של הקטנת הטמנת פסולת ב-70% בטווח הארוך מצריך, בין השאר, פעולות שונות והסברה כמתואר בהמשך המסמך. צוות המערך במועצה ינסה להתאים את היעד הזה, ליעד הממשלתי שנקבע בשנת 2021 על ידי המשרד להגנת הסביבה. לפי היעד הזה עד לשנת 2030 ירד אחוז הפסולת הנשלחת להטמנה ל-20% בלבד, כאשר ההפחתה תחושב ביחס לנתוני כמויות הפסולת בשנת 2022.

2.2 **תקצוב:** המערך יתוקצב באופן קבוע בתוך התקציב הכללי של המועצה, בהתאם לתוכנית האסטרטגית שתפותח ביחד עם התושבים. חיסכון עקב הקטנת הוצאות הכרוכות בהובלה, הטיפול במרכז מיון וההטמנה וכן מקנסות (ראו בסעיפים 6, 13, 14) יחושב בהקפדה ויובהר בסעיפי התקצוב של המערך. חשוב לציין, שקיימים יתרונות היקפיים בלתי מדידים בחיסכון כספי מידי בפעולות הללו. למשל, הפחתת זיהום אוויר, הקטנת בזבז קרקע, ניצול מיטבי של משאבים, חיסכון למשקי בית וכו'.

2.3 **תכנית אסטרטגית:** המערך, בעזרת מומחים בתחום, יפתח תוך שנה תוכנית אסטרטגית ארוכת טווח הכוללת מטרות לתקופות זמן שונות: מידי, לטווח של 5 שנים ול-10 שנים. המערך יהיה אחראי על יישום המלצות האספה לצמצום הטמנת פסולת. המערך יבצע מעקב אחר עמידה ביעדים לצורך ניתוח חסמים ולשיפור התהליך.

התוכנית תיבנה תוך שיתוף הציבור באמצעות תהליכי שת"צ (שיתוף ציבור), אשר נגישים לכל קבוצות התושבים.

המערך יפעיל פתרונות המותאמים לשכונות ואוכלוסיות שונות.

2.4 תחומי אחריות המערך -

- הסברה, יידוע, כינוך וחיזוק הקהילה
- רגולציות על עסקים מקומיים
- טיפול מקומי בפסולת האורגנית המקומית
- איסוף ומחזור פסולת לא אורגנית והקטנת פסולת כללית

3. שקיפות ודיווח מטעם המערך:

המערך יפעל בשקיפות כלפי התושבים באופן קבוע באמצעים מקוונים ואחרים, וכמו כן יספק דיווחים חצי שנתיים באתר המועצה. הדיווחים יכללו תכנון פעילות ופרטים אודות יישומם, כולל התקדמות ביישום המלצות האספה. תושבי קריית טבעון נכוו בעבר (פח יבש ופח רטוב), לכן חשובה במיוחד השקיפות בנושא זה. חובת דיווח למליאת המועצה: נושא ההטמנה יעלה על סדר היום של המליאה באופן רבעוני ויכלול נתונים אודות הפעולות שבוצעו בנושא והחיסכון הכספי או העלויות השונות שנדרשו ליישומן. מתנדבים מבין חברי אספת האזרחים יהוו נציגים של האספה להמשך הדרך. נציגים אלו יוזמנו אחת לשנה למפגש המליאה בנושא זה. מאחר וקיים רצון מהותי למעקב, ליווי ובחינת פעולות המועצה בנושא, חברי האספה רואים חשיבות בעירוב התושבים/או מתנדבים מחברי האספה ביישום המלצות, ביידוע ובשיתוף מתמיד של התושבים.

3.1 על הדיווחים להתייחס גם למסירת נתונים אודות יעדים, תקציב, ואופן העמידה בהם ברמה היישובית ובהתפלגות לשכונות ורחובות.

3.2 המועצה תיידע את התושבים בנוגע ליעדים שהוצבו הן בהקטנת הובלה, העלאת אחוזי המחזור והפחתת הפסולת הנשלחת להטמנה.

3.3 המועצה תיידע את התושבים בנוגע לתמורות שחלות לאורך זמן במגמות מחזור, הטיפול בפסולת והפסולת הנשלחת להטמנה, ביחס ליעדים שהוצבו.

4. "נאה דורש נאה מקיים" - המועצה ומוסדותיה יהוו "דוגמא אישית"

4.1 המועצה תהווה דוגמה טובה לנקיטת צעדים להפרדת פסולת והפחתת פסולת בקריית טבעון, למען הובלת שינוי תודעתי בקרב התושבים.

4.2 בעת פרסום המלצות לציבור בעניין דרך פעילות זו או אחרת לצמצום פסולת (ראו למשל סעיף 7.5 בפרק זה), או אף קודם לכן, תישם המועצה את אותן המלצות בבניין שלה ובמרבית המוסדות הכפופים לה.

4.3 דרכי פעילות לצמצום פסולת אשר יומלצו לציבור יופעלו מוקדם ככל האפשר בכל המוסדות במתחם אחריות המועצה (תוך שנה מעת פרסום ההמלצה לציבור): מוסדות כינוך, בתי עסק, תרבות, ספורט ופנאי יחויבו לנהוג באופן מקיים - הקטנת צריכה, שימוש חוזר, מחזור, תוך חשיפה לצרכנות נכונה. ההמלצות גם יופעלו (תוך כשנתיים) בבתי עסק בהתאם לרוח עסק ירוק³.

4.4 המועצה תגדיר דרישות מקיימות מספקים במכרזים של המועצה, ברוח עסק ירוק.

3. ראו בפרק השלישי (רגולציות על עסקים מקומיים) את ההגדרה הזמנית של עסק ירוק (יוגדר ביתר דיוק תוך שנה מיום הקמת המערך, ויתאפשר לעדכן הגדרתו אחת לשנתיים).

4.5 ייקבעו סטנדרטים של קיימות ברוח עסק ירוק עבור אירועים המחייבים אישור מועצה.

4.6 המערך יפרסם (בעת הדיווחים החצי שנתיים באתר המועצה) את מטרות התרבות הארגונית ואת ההתקדמות בביצוע הדוגמה האישית של המועצה בהקשר של קיימות, תוך כדי הקפדה על שקיפות ואמינות.

5. שיתופי פעולה של המועצה:

5.1 **שיתופי פעולה פנים-יישוביים:** המערך יפתח תוכניות פעולה עם כל מחלקות המועצה ומוסדות הציבור, להטמעת פעולות ועקרונות של קיימות, כולל ליווי תהליכי הפרדה ומחזור כחלק אינטגרלי מפעילויות המחלקה. המערך יעשה את מרב המאמצים להסתמך על יוזמות וכוחות מקומיים העוסקים בתחום. בנוסף יחזק, יעודד, יסייע ויתמוך בכך במידת האפשר. למשל: מציאת אתרים מתאימים ליוזמות השונות, הקצאת שטח, פרסום, עזרה במציאת מתנדבים, תמיכה כלכלית ותיאומים שונים. המועצה תשקיע משאבים ביוזמות אלה. המערך יפתח לצורך כך קריטריונים בתהליכי שת"צ.

5.2 **שיתופי פעולה חיצוניים:** המערך ייזום שיתופי פעולה אזוריים עם רשויות שכנות, ועם איגוד רשויות המפרץ. המערך יפעל יחד עם הנ"ל לשינוי מדיניות לאומית וחקיקה בנושא, ולקבלת תקציב מהמדינה.

דוגמאות:

- המערך יפנה לראשי רשויות המפרץ (ושותפים רלוונטיים נוספים) לשתף פעולה לחקיקת חוקים ולהתקנת תקנות בנושא צמצום שימוש באריזות בכלל ובאריזות פלסטיק ובשקיות ניילון בפרט.
- המערך ישאף לייצר שותפות עם הרשויות השכנות לקידום אזורי של הרעיון של "עסק ירוק" ועל פעולות הסברה בנושא זה ובכלל.
- המערך יקדם שיתופי פעולה אזוריים לצורך שילוב משאבים ומציאת פתרונות משותפים לטיפול מקומי-אזורי בפסולת.
- המערך ישתף פעולה במטרה להפיק מוצרי הסברה גם בערבית.
- המערך ייזום פרויקטים משותפים עם רמת הדסה, מכללת אורנים, כפר תקווה ומשק זייד.
- המערך ישאף להשפיע על האזור כולו בעניינים של הנגשת מידע ושל מיפוי של נקודות מחזור.

6. תקנות ופיקוח:

6.1 צוות המערך ייזום ויקדם התקנת תקנות למטרת צמצום פסולת, ויעודד מתן תמריצים לכך.

6.2 פקחי המועצה יפקחו באופן הדוק על פסולת של עסקים ובנייה. כל קבלן יחויב להבהיר רשמית כיצד יבצע טיפול בפסולת ולהציג יעד חוקי לפינוי פסולת בניין.

6.3 המערך יגדיר קנסות לפורעי חוק תוך חצי שנה מיום הקמת המערך: בפרט קבלנים שלא יטפלו כהלכה בפסולת בניין ייקנסו כבר בשלב הראשוני. בהמשך - גם עסקים. בטווח הרחוק יותר תישקל גם הטלת קנסות על אזרחים בתנאים מסוימים של רמות גבוהות של הפרת נהלים.

7. למידה, הנגשת מידע, קבלת החלטות, ואימוץ פרקטיקות מתקדמות על סמך ידע:

7.1 המערך יבצע מיפוי של נקודות המחזור השונות. המערך יגיש לציבור באתר המועצה את המידע לגבי מה ניתן למחזר, היכן, וכיצד, כולל מפה אינטראקטיבית. המפה תהיה זמינה לתושבים תוך שנה מיום הקמת המערך, ותעודכן באופן שוטף.

7.2 מידע רלוונטי יונגש בדרכים רבות ושונות: דרך אתר המועצה, קהילות בפייסבוק, באפליקציה סלולרית של המועצה, על ידי שילוט ברור במרכזי המחזור, שלטים ברחבי היישוב, לעתים אף במסמך הדרכה קשיח/מגנט עבור משקי הבית, ועוד. דוגמאות למידע ולאופן פרסומו:

- בנקודות מְחֻזָּר- מה ניתן למחזר באיזה מתקן ואיך נכון להשליך. למשל: "קרטוני ביצים בלי קליפות בקרטוניה".

- בשלטים בכניסה לשכונות ולקבוצות מדיה שכונתיות: "פוזרו קומפוסטרים שכונתיים לשירות הציבור".

7.3 למידה: מתפקידו של המערך יהיה ללמוד, לאסוף מידע, לבנות בסיס ידע, לבחון מניסיון בארץ ובחו"ל על צמצום הטמנה ולהנגיש את הידע החדש לציבור. על המערך להכיר חוקי עזר עירוניים ולקיים התייעצות עם יועץ משפטי ככל שידרש.

7.4 קבלת החלטות על סמך הידע שיירכש בתהליכי הלמידה: קבלת ההחלטות של המועצה בנוגע לפסולת תתבצע בהתבסס על למידה ועל נתונים עדכניים. יאומצו פרקטיקות חדשניות ומתקדמות כאשר הדבר יתאפשר.

7.5 יינתנו המלצות לציבור בעת פרסום המיפוי. בהמשך הדרך, כאשר יהיו עדכונים מהותיים, כמו למשל הוספת תשתית של פחים כתומים או של קומפוסטרים, ייעשה שינוי הנחיות לגבי מְחֻזָּר ספציפי, וכדומה.

פרק שני: הסברה, ידוע, חינוך וחיזוק הקהילה

השגת שינוי תרבותי בישוב, הכולל בתוכו שינוי משמעותי ויסודי של הרגלי הצרכנים בקהילת קריית טבעון בנושא הכולל של הפחתת פסולת, דורשת פעילות רחבה ומתמשכת בכל ענפי המועצה, במוסדות החינוך ובקהילה.

על מנת להגיע לשינוי התרבותי, האספה הגישה את ההמלצות הבאות:

ההמלצות:

8. הפקת קמפיין חיובי של אחריות קהילתית וגאווה מקומית

בהמשך למערך המידע והשקיפות המתואר בפרק הראשון, על מנת להגיע לאפקטיביות מרבית, על הקמפיין לתת מענה לנושאים הבאים: הסברת הבעיה, ידוע בעובדות, בפעילויות בנידון ובמצב הקיים וחינוך להתנהגות אחראית.

הקמפיין צריך להיות מותאם לחיים בטבעון וצריך גם לגשת לנושא מכיוון חיובי. כלומר, שהיכולת להפחית באופן גורף בייצור פסולת להטמנה וצמצום הפסולת, מצוי ביכולתו של כל אדם. כל הפתרונות שהמועצה מיישמת, מאפשרים ומעודדים לשינוי קהילתי, עדכון אורחות חיים והתמדה באורח חיים אחראי.

הקמפיין צריך להגיע לכל תושבי טבעון (החל מגיל הגן ועד הוותיקים) ולכן צריך להיערך בכל הערוצים בהם פעילה המועצה.

המידע העיקרי שהקמפיין צריך להעביר הוא:

- מה הן ההשלכות של יצירת פסולת שנשלחת להטמנה ומהי השפעתה הפוגענית בנו, לא רק באופן גולובלי/כללי, אלא ישירות ממערך ההטמנה המשרת את קריית טבעון. הבעיה רלוונטית לכל אחד מהתושבים בבית למרות שהיא סמויה.
- פירוט ומידע מה ניתן למחזר ואיך: אילו פתרונות המועצה מספקת לכל זרם פסולת למניעת ייצור פסולת להטמנה.

על מנת להסביר וליידע, על הקמפיין לפעול דרך:

8.1 הנגשת מידע באתר המועצה בנוסף לפיתוח והפצה של אפליקציה יישובית לניווט ולמציאת האתרים בהם ישנם מרכזי איסוף ומחזור, עסקים ירוקים, מוסדות ירוקים, שוק "קח ותן", מרכז חלוקה של קומפוסטרים, יוזמות קיימות במרחב הקהילתי וכו'.

8.2 שיתוף ועירוב תושבים בפיתוח ובהטמנה של תוכנית הסברתית. לדוגמה: ועדי הורים, תנועות נוער, ארגונים.

8.3 פיתוח הסברה דרך אינטראקציות בין אישיות עם כלל התושבים כדי להגיע למרב האנשים.

8.4 סיורים וסרטוני הסברה על התהליך שעוברת הפסולת מהפח הביתי ועד למרכז האיסוף והמיון ועל מה שקורה לכל פסולת ממוינת בהמשך התהליך.

8.5 פרסום באתר המועצה, ובברושורים שהמועצה מפיצה ובאמצעות חשבונות הארנונה וכד'. מידע על הפרדת פסולת ועל מחזור בקריית טבעון, כולל התייחסות למגמות (כמה השתפרנו), ומה החיסכון הכספי שהושג בשל פעילות זו.

8.6 פרסום באופן תדיר ועקבי לאורך השנים בכל המדיות הווירטואליות והמודפסות של מועצה (אתר, וואטסאפ + וואטסאפ שכונתי, פייסבוק, מקומונים ועוד) לגבי הפעילויות העדכניות והרלוונטיות והיוזמות השונות בנושא.

8.7 מיתוג פעילויות מקיימות (Sustainability) באמצעות סמלולים (אייקונים) מזהים שניתן להציב במרחב הציבורי.

לצרכי חינוך, הקמפיין יפעל בדרכי הפעולה הבאות:

8.8 יישום והסברה באירועים קהילתיים: הצבת פחי מחזור ושלטי הכוונה להפרדת הפסולת לפחים המתאימים באירועים באחריות המועצה ואף הפקת פסטיבל טבעון ייעודי בנושא מחזור וקיימות מטעם המועצה.

8.9 השתלבות הקמפיין בפעילות בבתי הספר (ראו המלצה לגבי פעילות במוסדות חינוך בהמשך)

8.10 קיום ימי עיון בנושא בהנחיית צוות מתנדב, בדומה לצוות הג'יפאים / סיירת הורים, ללמידה אקטיבית וסיורי שטח, בהתאמה לגילאי קהל היעד: ועדים, מורים, מדריכי נוער, שכונות, בתי דיור הורים, מתנ"סים, קאנטרי, צוותא וכו'.

8.11 פרסום ושיתוף פעולה עם יוזמות מקומיות. מדובר בין השאר במגרש האוצרות, חנויות יד שנייה, "שיתופייה", הצלת מזון ועוד. לדוגמה, מסלול פינוי גרוטאות יהיה מתואם עם מגרש האוצרות לבחינת קבלת רהיטים תקינים ותיאום איסוף. דוגמה נוספת: תמיכה ופרסום פעילות אתר הפייסבוק "מתנות טבעון".

על הקמפיין לגעת בפעילות מוסדות חינוך שהן קריטיות להצלחה. הטמעת פעילות חיונית בנושא כחלק מפעולות מוסדות חינוך העלתה מתושבים רבים בערב השיח שהתקיים במהלך האספה. הם אף העלו את נושא הטמעת איסור קטיף פרחי בר בארץ שיושם הלכה למעשה דרך פעילות חינוכית בגנים ובבתי ספר, כחלק מדוגמה מוצלחת להשפעת הפעילות החינוכית.

9. תמרוץ מוסדות חינוך לחנך בנוגע לנושא הקיימות, להפחית פסולת ולהקפיד על הפרדה במקור

על מנת להנחיל את האחריות הצרכנית ואת ההפחתה של צריכה והטמנה גם בבתי ספר ומוסדות חינוך, בית הספר או המוסד החינוכי יקבלו את המעטפת המיטבית (מבחינת תשתיות, מידע וממשקים עם גופי המועצה) הדרושה ליישום נושא הפרדת פסולת (פחים להפרדת זרמים, קומפוסטרים, עלוני מידע בנושא ועוד).

התלמידים צריכים להכיר ולראות את הנושא לעומק על מנת להבין את מידת אחריותם, על מקומם בשרשרת ייצור הפסולת, ועל יכולתם להשפיע.

המוסד יקבל תגמול בצורה של הכרה "בית הספר הירוק" בנוסף לפרס צנוע על עמידה ביעדי הפחתת פסולת והפרדה במקור. היעדים יוגדרו על ידי השוואה לשנים קודמות ומעקב שיפור לאורך השנים. תלמידי המוסדות אשר יחוו את יישום נושא הפרדה (כחלק מהפעילות בשגרה) וההפחתה (כחלק מעמידה ביעדי המוסד) במסגרת בה הם מבליים את מרבית זמנם, ישפרו את ביצוע ההפחתה והפרדה בביתם. שעות מחנך יוקדשו לנושא הקיימות בכלל והקטנת הטמנת פסולת בפרט. בנוסף, סיורי ניקיון שבילים כחלק מהפעילות החינוכית יכולים להיות אקט חינוכי במספר מישורים מלבד נושא הפסולת.

ניתן להיעזר בהליך ההסמכה לבית ספר ירוק של המשרד להגנת הסביבה, להלן הקישור:

https://www.gov.il/he/departments/guides/green_school

ילד אשר התחנך לאחריות על הפסולת שלו הוא בעל סיכוי להיות תושב ואזרח טוב יותר בעתיד.

חלק מההמלצות בנושא נגעו לעבודה בתוך הקהילה דרך פעילות בשכונות, כמפורט מטה:

10. מערך צמצום הפסולת יבחן בעתיד דרכים לתגמול שכונות המהוות דוגמה ומופת בנושא הקטנת הטמנת פסולת

על מנת שניתן יהיה בעתיד לתגמל ולחזק שכונות על פעילות נכונה של צמצום פסולת בכלל וצמצום פסולת להטמנה בפרט, יהיה צורך בשילוב הפעולות הבאות:

10.1 לימוד דרכים לתגמול לשכונות אשר נחלו הצלחה בארץ ובעולם. רק לאחר מספר שנים של לימוד - ניתן יהיה לשקול את הפעולות הבאות (סעיפים 10.2-10.7).

10.2 אפיון השכונות השונות לפי מתקני האצירה שלהם.

10.3 הקמת מנגנון ומציאת דרכים למדוד את כמות הפסולת כפי שהיא מפונה מכל שכונה בזרמים השונים כיום ולאורך זמן.

10.4 יצירת יעדי שיפור מותאמי שכונה ופרסומם לתושבים.

10.5 מתן משוב על כמות הפסולת שנאספת ותגמול השכונה לפי כמות הפסולת שהופחתה והועברה למחזור.

10.6 באתר האינטרנט של המועצה יהיה לוח דירוג של השכונות לפי מידת הצלחה שלהם.

10.7 תמריצים שכונתיים כגון השקעה בשכונה, בכספי החיסכון ובעלויות פינוי והטמנה, וכן תחרות בין השכונות ופרסום הפעילויות הנעשות.

פרק שלישי: רגולציות לעסקים מקומיים

עסקים הפעילים בטבעון הינם מקור לייצור ניכר של פסולת (כגון קרטונים, אריזות ופסולת אורגנית).

על המועצה לקדם פעילות הנוגעת גם לטיפול נאות בפסולת במגזר העסקי על מנת לתת מענה מקיף ושלם לנושא. חברי האספה ממליצים למועצה לקדם פרקטיקות של עסקים מקיימים בקריה באמצעות פעולות שחלקן מנדטוריות (באמצעות חוקי עזר עירוניים) וחלקן וולונטריות ומתמרצות, כמפורט להלן.

חשוב לציין שמטרת ההמלצות הינה הפחתת ייצור פסולת להטמנה בעסקים, אך כדי להשיג מטרה זו יש לפעול בשיטה לפיה העסקים ירוויחו מפעולה זו, וזאת על מנת למנוע מעסקים לעזוב את טבעון, לחזק ולשפר עסקים קיימים ואף להביא עסקים נוספים בעקבות פעולות המועצה בתחום.

ההמלצות:

11. קביעת תקנות חוקי עזר עירוניים מחייבים הנגזרים מתקני העסק הירוק שיפורטו בהמשך, בדגש על הפרדת פסולת אורגנית וקומפוסטציה ומהימנעות מאריזות או מעבר לאריזות מתכלות או רב פעמיות (שירותי מילוי מחדש). בנוסף להפרדת פסולת, בעולם קיימים פתרונות רבים בנוגע לצמצום שימוש באריזות בבתי עסק. על המועצה לקבוע לוח זמנים לביצוע תקנים, חוקי עזר עירוניים ותקנות הניתנות לניסוח ולביצוע במגבלות החוק במסגרת המועצה ופרמטרים למדידת עמידת יעדי הביצוע.

12. קביעת סטנדרט/תקן של עסק מקיים (עסק ירוק - שם זמני). מתוך התייחסות לסוגי העסקים השונים והתמקדות ביצרני הפסולת הגדולים, המועצה תנסח תקן לתו עסק ירוק. יישום התקן יבוצע בליווי העסקים ובהדרגה, על מנת ליצור תהליך שגם בית העסק וגם המועצה יוכלו לעמוד בו, מבחינת מחויבויות העסק ומחויבויות שירותי המועצה הדרושים. ניתן ומומלץ להיעזר בעבודה אשר מבוצעת בתל-אביב בנושא מתן תקן ירוק לעסקים וקידומם על ידי העירייה. קישור: <https://www.tel-aviv.gov.il/Business/GreenBusiness/Pages/GreenBadge.aspx>

התקן יכלול התייחסות להיבטים האלה:

12.1 אריזות מתכלות או רב פעמיות (להתייעצות עם מומחים אילו חומרים כדאיים לשימוש). אפשר לעשות זאת תוך שיתוף גופים חברתיים מייצרים כמו שלהבת, כפר התקווה וכו', אפשר תוך שימוש חוזר בטקסטיל למחזור ואפשר בתמיכת המועצה.

12.2 לעסקי מזון (קונדיטוריות, מזון מוכן, מאפיות של סופרמרקטים וכד') - תיאום שעה בה מצילים מזון, באמצעות מכירה מוזלת או אף ללא תשלום. הצלת מזון הינה אקט חשוב סביבתית וקהילתית והיריעה קצרה מלהרחיב בו במסמך זה.

12.3 עסקים המייצרים פסולת אורגנית - הפרדת פסולת אורגנית משאר הפסולת והפנייה לקומפוסטציה (ראו פרק על פסולת אורגנית).

12.4 עסקים להגשת מזון - הפעלת שיקול דעת על שימוש בכלים רב פעמיים או מתכלים.

12.5 קביעת אחוז מינימלי של פסולת למחזור, תואמת את בית העסק עבור עסקים גדולים ובחינת דרך מותאמת לעסקים קטנים.

12.6 עסק מקיים/ירוק - יקבל תמריץ על מנת לייצר עדיפות לצרכנים לקנות בו או להשתמש בשירותיו. להלן רשימת רעיונות לתמריצים:

- הנחה בארנונה
- פרסום רשימת עסקים ירוקים במועצה
- הנחות בהשתתפות באירועים עירוניים וכד'

12.7 יוקם מנגנון במועצה המבצע פיקוח ואכיפה על העסקים לפי דרישות התקן

13. קביעת נפח מקסימום של אשפה לפינוי לכל עסק ומתן בונוס לעסקים על הפחתת נפח פסולת בדגש העסקים הגדולים שהם יצרני האשפה הגדולים: רשתות שיווק, בתי אבות וכד'

13.1 לאחר לימוד וניתוח פסולת מבתי עסק בעלי נפח משמעותי של פסולת, המועצה תגדיר לפח של העסק נפח מקסימלי תקופתי לפינוי וכל חריגה ממנו - כלומר מילוי הפח לפני המועד המינימלי תלווה בסנקציה כגון הטלת קנס.

13.2 הפחתה בנפח פינוי תזכה לתגמול, למשל באמצעות הפחתת ארנונה.

13.3 ליווי והדרכה לעסקים כיצד ניתן להפחית פסולת, למשל באמצעות שיווק באמצעות מכלים רב פעמיים ובאמצעות מילוי חוזר (הלקוח חוזר עם המיכל וממלא אותו. למשל: קטניות במשקל, מזון יבש לסוגיו, נוזל כביסה וכד'), קומפוסטציה וכד'.

14. תמריץ וקנסות לבתי עסק לצורך הפחתה מקסימלית בשימוש בחד פעמי ובאריזות, לצורך הפחתה במקור בייצור פסולת

14.1 תגמול לעסקים מפחיתי פסולת - ללא אריזות וללא כלי אוכל חד פעמיים. שימוש חוזר בקופסאות לירקות וכדומה. לא ייתכן שלא יהיו שקיות - כן ייתכן לדרוש שלא יהיו שקיות ניילון אלא רק בד או רב פעמיות. קיימים תקדימים בעולם ליישום דומה וכתוצאה מכך יש הפחתת פסולת שקיות ואריזות, הגדלת אחריות צרכנית (תכנון קניות מוקדם לקנייה ויעיל יותר) וענף חדש של ייצור שקיות רב פעמיות (מבד וכד') "טרנדיות".

14.2 קנס לעסקים, כמו למשל סופרמרקט שכחלק מהפעילות לאספקת מוצרים באריזה באחריותם נותנים כל דבר בקופסה חד פעמית. יעודדו עסקים לעבוד במודל מתאים של "Refill" או "Return" עבור מוצרים.

רעיונות נוספים לכיוונים בנושא שינוי מנגנוני שימוש באריזות ניתן למצוא בפרויקט המקיף של קרן אלן מקארטור, קישור: <https://emf.thirdlight.com/link/mtrslnli6m4q0-wm25fb/@/preview/1>

פרק רביעי: טיפול מקומי בפסולת האורגנית המקומית

הפסולת האורגנית (לא כולל גזם) מהווה כ-40% מהמסה של הפסולת הנשלחת להטמנה. כדי להפחית את כמות הפסולת הנשלחת להטמנה, אנו ממליצים לטפל בפסולת האורגנית של הישוב בתוך הישוב. אנו מעוניינים שהטיפול בפסולת האורגנית יבוצע על ידי הפרדת הפסולת במקור וטיפול מקומי בפסולת האורגנית בקומפוסטציה בכל רחבי הישוב, ובכך להפחית את כמות הפחים הירוקים בישוב ב- 30%-40%.

קומפוסטציה יעילה של פסולת אורגנית דורשת יחס פחות או יותר שווה של "חומר ירוק" (30%-50%) ו"חומר חום" (50%-70%).

- חומר ירוק (בעיקר בקרב משקי בית) כולל: שאריות מזון, ירקות, פירות, קליפות, לחם, תבשילים, ביצים וקליפותיהן, שאריות קפה ותה, וכדו'.
- חומר חום (בעיקר במועצה) כולל: גזם מרוסק, עלים ועשבים יבשים, וכדו'.

ההמלצות:

15. המועצה תפעל להפרדת פסולת במקור בכל בתי האב ביישוב

- 15.1 המועצה תחלק פחים קטנים, ייעודים להפרדת פסולת אורגנית במקור לכל משק בית בישוב.
 - הפח הייעודי יהיה פח קטן (שניתן להניח על השיש).
 - על הפח תהייה מדבקה הכוללת הוראות שימוש ותפעול ברורות ופשוטות וסמל של המועצה.
- 15.2 על המועצה לדאוג לכך שכל משק בית יודע לאן יפנה את הפח הייעודי.

16. הקמת קומפוסטרים ציבוריים באחריות ותפעול המועצה המקומית

- 16.1 פיזור קומפוסטרים ציבוריים, כך שימוקם קומפוסטר ציבורי אחד לכל 10-20 משקי בית תוך שמירת טווח מרחק הליכה סביר (לא יעלה על 100 מ') ובשאיפה לשילוב במקומות גיבון / גיבון קהילתי.
 - אנו ממליצים על שתי קונפיגורציות של מכלי קומפוסטציה ציבוריים מעץ בנפח של לפחות 1 מ"ק (כל מכל):
 - « שלושה מכלי קומפוסטציה (מקבל, מתבשל, מוכן).
 - מכל כזה לא דורש פינוי מידי של הקומפוסט המוכן.
 - « שני מכלי קומפוסטציה (מקבל, מתבשל/מוכן).
 - במקרה זה, נדרש פינוי מידי של הקומפוסט המוכן.
 - מכל חומר חום אחד בנפח של לפחות 0.5 מ"ק.
 - כלי גיבון מתאימים להוספת החומר החום (כגון: מגרפת יד קטנה ויעה).
 - פח לאיסוף שקיות פלסטיק ריקות (בלבד!).
 - הוראות שימוש ותפעול ברורות, כולל הסבר על קומפוסטציה יעילה (למניעת ריחות לא נעימים), בנוסף לפרסום והעלאת המודעות בנושא באמצעים העומדים לרשותה.
- ניתן להיעזר בעבודות מקיפות בנושא שבוצעו באירופה לצורך תקינה, תכנון ותפעול סוגים שונים של קומפוסטרים ציבוריים:

- קישור למידע ומקרי בחן: https://zerowasteeurope.eu/resources/library/?fwp_library_search=compost

- קישור למסמך מורחב על פעילות ודוגמאות בנוסף לתקינה בנושא:
https://zerowasteurope.eu/wpcontent/uploads/2019/04/zero_waste_europe_fertile_auro_guide_community-composting_en-1.pdf
- חומר נוסף בנושא יועבר למועצה בהתאם לצורך.

16.2 ברחובות בהם אין אפשרות ליישום ההמלצה על הצבת קומפוסטרים ציבוריים, הפסולת האורגנית תיאסף למתקן טיפול מקומי.

- יחולקו פחים (של 240 ליטר) עבור פסולת אורגנית (פח אחד לכל ארבעה משקי בית).
- הפחים יפוננו בתדירות של 2-3 פעמים בשבוע (עם דגש על פינוי בימי שישי וערבי חג) לאתר קומפוסטציה מקומי (כגון אקוודרם או פתרון דומה).

16.3 התאמת פתרון וחלופה להפרדת פסולת אורגנית לבתי עסק.

- חלוקת פחים (של 140 או 240 ליטר) הננעלים בטריקה וחלוקת מפתחות לבתי העסק עבור פסולת אורגנית. כל בית עסק יקבל את כמות הפחים עבור פסולת אורגנית הנדרשת עבורו עם מפתחות לשימוש אותו בית העסק בלבד.
- הפחים יפוננו בתדירות של 2-3 פעמים בשבוע (עם דגש על פינוי בימי שישי וערבי חג) לאתר קומפוסטציה מקומי (כגון אקוודרם או פתרון דומה).
- חלוקת קנסות לעסקים במקרים של אי ציות.

17. המועצה תדאג להפריד גזם מגרוטאות/פסולת בניין, ותשלב את הטיפול בגזם, עלים, עשבים וכד' בישוב עם מערך הקומפוסטרים הציבוריים

17.1 אנו מציעים כמה חלופות להפרדת הגזם מפסולת אחרת.

- תהייה הפרדה בין ימי איסוף הגזם לבין ימי איסוף הגרוטאות.
- אתרי איסוף גזם יופרדו לחלוטין מאיסוף הגרוטאות איפה שניתן.
- יוצבו מצלמות באתרי איסוף גזם כדי לאכוף קנסות למי ששם פסולת שאינה גזם.
- יוקם ויפורסם מוקד מועצה לתיאום פינוי גרוטאות ופסולת בניין.

17.2 המועצה תדאג לריסוק הגזם ותשמיש אותו במכלים של החומר החום קומפוסטרים הציבוריים וכיפוי קרקע בשטחים הציבוריים הפתוחים.

17.3 המועצה תאסוף את העלים מהרחובות ותפזר אותם במכלים של החומר החום בקומפוסטרים הציבוריים.

18. הדרכה וליוי למשקי בית עם גינה על הצבת קומפוסטרים פרטיים.

18.1 כחלק מאחריות מערך המועצה המטפל בקומפוסטרים - המועצה תקיים תדריך בבתי תושבים שירצו לעשות קומפוסט ביתי.

18.2 המועצה תאפשר לתושבים לרכוש קומפוסטר פרטי בסבסוד חלקי במקרים מסוימים (אם יש צורך מוצדק), או אם יימצא לנכון, בסבסוד מלא(חלוקת מתנה).

- הקומפוסטר צריך להיות בגודל הנדרש להיות יעיל נפח מינימלי של 600 ליטר, הנפח ייקבע מתוך ניסיון חברי האספה.
- התחזוקה והאחריות על הקומפוסטר הביתי מוטלת על התושב שבחצרו מוצב הקומפוסטר.

18.3 המועצה תמנה תפקיד קהילתי של איש קשר אשר מסייע לתושבים לתחזק לאורך זמן את הקומפוסטרים.

פרק חמישי: איסוף ומחזור פסולת לא אורגנית והקטנת פסולת כללית

יצירת תשתיות מתאימות להפרדה ולמחזור של זרמי הפסולת ככל הניתן ופיזור מיטבי של תשתיות איסוף הפסולת למחזור ייעשו באופן שיאפשר לכלל התושבים הפרדת פסולת בצורה נגישה ונוחה, תוך התאמה למאפייני הרחובות והשכונות. לשם כך, נדרשת פעולה של המועצה בהוספת זרמים למחזור על ידי פריסת תשתיות והנגשתן לתושבים, בד בבד עם העלאת המודעות למחזור. כל אלה צפויים להעלות את אחוז הפסולת שתגיע למחזור ולהקטין בכך את כמות הפסולת הנשלחת להטמנה.

ההמלצות:

19. יצירת בסיס ידע ונתונים על זרמי הפסולת מכל שטחי קרית טבעון שעל בסיסו יתקבלו החלטות

19.1 ייאסף מדגם מייצג ותנחת התפלגות הפסולת, כך שתתקבל תמונת מצב מייצגת של התפלגות זרמי הפסולת ברחובות/ שכונות/מרכזי המחזור השונים ביישוב.

19.2 תיעשה סקירה של תשתיות איסוף פסולת קיימות. במסגרת הבחינה, תיבדקנה תקינותן והתאמתן של תשתיות הפסולת לנפחי הפסולת הקיימים ולתדירויות איסוף הפסולת.

19.3 על בסיס מדגם הפסולת המייצג ובהתאם למאפייני הפסולת שנמצאו, יוחלט באשר לזרמי המחזור העיקריים הנחוצים ביישוב ובאשר לאופן פריסת התשתיות לאיסוף פסולת ותדירות פינון.

19.4 איסוף המידע מהשטח, הכולל מדגם פסולת מייצג, בדיקת תשתיות והתאמת מערך איסוף הפסולת והתשתיות יתקיימו מדי חמש שנים.

19.5 לאחר בחינת השינויים שיחולו לאורך זמן ביישוב, מבחינת אחוז הפסולת הנשלחת למחזור ולהטמנה, ומבחינת העמידה ביעדים שהציבה לעצמה המועצה, תיעשה בחינה מחודשת של מערך הטיפול בפסולת. במסגרת הבחינה המחודשת, תהיה התייחסות לזרמים למחזור, מיקום וסוג תשתיות לאיסוף זרמי הפסולת השונים, גיבוש מדיניות איסוף פסולת, גיבוש מדיניות אל מול התושב, מוסדות ציבור, עסקים, ועוד.

19.6 לאחר שהפרדת הפסולת למחזור תוטמע בקרב התושבים ונפח הפסולת למחזור יגדל משמעותית לעומת הפסולת להטמנה, האספה ממליצה לבחון שינוי מהותי במערך איסוף הפסולת. ההמלצה היא איסוף זרמים למחזור מהפח הצמוד לבית (כגון פח כתום, או זרמי מחזור אחרים, לפי נפח הפסולת העיקרי). פחים אלה יחליפו את הפח הירוק, בעוד פחים ירוקים משותפים יוצבו במקומות מרוחקים יותר. סוגי הזרמים למחזור ייקבעו על סמך אפיון סיווג הפסולת וכתלות בתשתיות הרחוב.

19.7 במקביל ובתהליך הדרגתי, המועצה תנקוט אמצעים כגון: הקטנת נפח הפחים הירוקים, ביטול הצמדתם לבתים הפיכת הפחים לפחים משותפים, הקטנת תדירות פינויים ועוד.

19.8 יינתן דגש ונראות להצלחות והשתפרות לאורך זמן, תוך התייחסות לרחוב ושכונה מסוימים. במידת הצורך, יינתנו משוברים ודגשים לשיפור הפרדת הפסולת והטיפול בה באופן נקודתי (מרכז מחזור בעייתי, רחוב מסוים, וכד').

20. תכנון ארוך טווח להעלאת אחוזי המיחזור והפחתת כמות הפסולת הנשלחת להטמנה

- 20.1 לטווח הארוך, למשל בעוד כעשר שנים לכל היותר, ייקבע כי לפח הירוק תושלך רק פסולת שאינה ניתנת להפרדה לאחד מזרמי הפסולת המוגדרים.
- 20.2 ייתכן כי המועצה אף תאסור על השלכת פסולת הניתנת למחזור לפח הירוק ותבצע פעולות פיקוח ואכיפה מתקדמות (אזהרה, קנסות).
- 20.3 אספת האזרחים מעודדת את המועצה להוביל מדיניות אקטיבית לטווח הארוך: יינקטו פעולות כגון הקטנת נפחי האצירה של הפחים הירוקים או הפחתת תדירות הפינוי.

21. תוספת זרמי פסולת למיחזור, שימוש חוזר והרחבת פתרונות קיימים

- 21.1 ברחבי היישוב ייפרסו תשתיות לאיסוף פסולת אריזות, פחים כתומים. פיזור הפחים ייעשה תחילה במרכזי המחזור, ובהמשך יפוזרו כחלק אינטגרלי מתשתית האיסוף הקיים, תוך ניסיון להנגשתם לתושבים ככל הניתן - בצמוד לבתים, ובפיזור ברחובות (כמפורט להלן בהמלצה 22).
- 21.2 כבר בשנה הראשונה ייעשה כל מאמץ, כולל פנייה למשרד לאיכות הסביבה, לעורכי דין, ולתקשורת אם יש צורך, על מנת שתאגיד המחזור "תמיר" ישתף פעולה עם המועצה ויציב פחים כתומים בכל אחד ממרכזי המחזור הקיימים, בלי שהתאגיד יוסיף תנאים מעכבים לפעולה זו.
- 21.3 לאור פוטנציאל הזיהום הרב, במידה וסוללות מגיעות להטמנה, ייעשה מאמץ משמעותי לאיסוף סוללות על ידי יישום ואכיפה של חוק קיים המחייב זאת. איסוף הסוללות ייעשה בחנויות, במוסדות חינוך ומוסדות ציבוריים כגון מועצה, קופת חולים, דואר וכד'. חוק לטיפול סביבתי בצידוד חשמלי ואלקטרוני ובסוללות, תשע"ב (2012), קישור: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/500_735.htm
- 21.4 על הרשות להוסיף פתרונות ונקודות ריכוז נוספות לזרמי פסולת שכיום אינם מקבלים מענה ונזרקים עם הגזם או מגיעים לפח הירוק, כגון פסולת אלקטרונית, פסולת בניין (בכמות קטנה) וגרוטאות. הפתרונות עשויים להתבסס על תשתית הקבלנים הפעילים בקריית טבעון כיום.
- 21.5 ייעשה מאמץ למנוע מחזור כאשר ישנה עדיפות לשימוש חוזר. למשל,
 - מתן פתרון פשוט במרכזי המחזור לשמירת בקבוקים הניתנים לשימוש חוזר, במקום השלכתם למחזור הזכוכית.
 - שיתוף גופים הפעילים בקריית טבעון אשר עוסקים בשימוש חוזר כמתן מענה ועדיפות לפינוי אליהם.

22. שיפור נגישות תשתיות פינוי ושיטות ההנגשה. חלק חשוב מיישום המלצות האספה נוגע לתשתית

- הקיימת לאיסוף הפסולת, יכולת הפרדה לזרמי מחזור ופתיחת אפשרויות להפרדה טובה יותר. כיום יש קושי בנגישות של התשתיות הקיימות, גם מבחינת מרחק ונוחות שימוש, וגם מבחינת פערי ידע. להלן רעיונות שעלו באספה ועל ידי תושבים אשר באמצעותם לסייע וליישם את הנ"ל:
- 22.1 הנגשת התשתיות לאיסוף הפסולת למחזור לאוכלוסיות שאינן ניידות, כגון מבוגרים, נכים ותושבים ללא רכב, ותאפשר להם גישה לפחי המחזור. קביעת מרחקי הליכה מקסימליים לפחי מחזור ופיזור תשתיות המחזור בהתאם.

22.2 בחינת אפשרות לשימוש בתשתיות איסוף הפסולת הקיימות לצורך מחזור של זרמים שונים. למשל, יתבצע איסוף של פסולת להטמנה מהפח הירוק בימים מסוימים, בעוד שבימים אחרים אותו הפח ישמש לפסולת למחזור. המועצה תבצע פיקוח ואכיפה לגבי ימי האיסוף וסוג הפסולת הייעודית לימים הללו.

22.3 בחינת אפשרות לפיזור פחים למחזור ועדכון תשתית איסוף קיימת ועתידית (קומפוסטר/חום/כתום/ירוק) בהתאם למבנה היישוב – תיתכן חלוקה לקבוצות על פי חצרות- לדוגמה, 4 חצרות/בתים. בכל קבוצה ישותפו פחים על מנת לצמצם תשתיות - לכל 4 בתים 3 פחים - חום, כתום וירוק, בהתאם לצורך. בהצבת הפחים, כמתואר בסעיף 21.1, המועצה תשמור ותשפר את נראות היישוב. לשם כך, כבר בשלב מיפוי התשתיות, ייבחן תפקודן של התשתיות הישנות (כולל בטונדות יבש/רטוב). במידת הצורך המועצה תסירם ותתאים את המקום לצרכים החדשים תוך התחשבות בתוואי ובתנאי השטח (נגישות רכבי האיסוף, מיקום על המדרכה או בתוך החצרות, וכו').

22.4 הפעלת מוקד של מתנדבים אשר יסייעו לאוכלוסיות המתקשות לפנות את הזבל בעצמן ומתן תמיכה וסיוע. שילוב פעילות המוקד של המועצה או אנף מתאים כך שייתן מידע, ויקבל מידע אודות צורך בפינוי פסולת נקודתי ועזרה לתושבים שמתקשים בפינוי בגלל בעיות נגישות.

22.5 מיקום תשתיות איסוף פסולת במוקדי קהל: זיהוי מוקדים מושכי קהל (למשל מרכזים מסחריים, בתי ספר, מוסדות ציבור וכד') אליהם תושבים מגיעים באופן תדיר ובהם ניתן למקם מרכזי מחזור ומתקנים לאיסוף פסולת למחזור, כנהוג בנמלי תעופה ובמרכזי קניות בעולם.

צוות האספה

צוות היוזמה לאספת קריית טבעון הורכב מחוקרים, פעילים, מנחי קבוצות מקצועיים ומומחים לשיתוף הציבור. הצוות פעל בהתנדבות או בתשלום סמלי, מתוך מחויבות לחיזוק הדמוקרטיה בישראל ומתוך אמונה ברעיון אספת האזרחים.

צוות היגוי של יוזמת אאלי:

- **מר אורן מטר** – פעיל חברתי למען קידום אספות אזרחים דליברטיביות בישראל
- **גב' דבי רוס** – פעילה חברתית למען קידום אספות אזרחים דליברטיביות בישראל
- **ד"ר דיויד דוניץ** – ראש תחום אקלים במרכז השל לקיימות, בעל דוקטורט בנושא חינוך סביבתי וחינוך לקיימות בראייה ביקורתית
- **גב' כרמל גורני** – פעילה חברתית למען קידום אספות אזרחים דליברטיביות בישראל
- **גב' ענת קדם** – יועצת, מנחה ומעריכה של תהליכי שינוי מרובי משתתפים
- **ד"ר רונן גופר** – מומחה למדיניות ציבורית ותהליכים דמוקרטיים-דליברטיביים לשיתוף אזרחים, מנהל דמוס תהליכים שיתופיים

פעילים ביוזמת אאלי:

- **גב' אופק פרבדה** – מפיקת ארועים
- **אדר' אפרת ברדז'יק-שוקן** – אדריכלית ומתכננת ערים, פועלת לשילוב נושאי תכנון, קיימות וסביבה בחינוך
- **מר יוסי חינגל** – תרגום של הדוח האוסטרלי
- **גב' ליאורה סגל יצחקי** – פעילה חברתית למען קידום אספות אזרחים דליברטיביות בישראל
- **מר שמוליק דוד** – יועץ לקידום מדיניות בשתיל
- **גב' תמר שטרן** – צילום המפגשים, עזרה בכתיבת תכנים

חוקרים:

- מבית הספר לחינוך ע"ש חיים וג'ואן קונסטנטינר, אוניברסיטת תל אביב:
- **ד"ר בן ציון סלקמון** – חוקר חינוך אזרחי, סביבות למידה והתדיינות
 - **מר גולן צוקרון** – חוקר השפעות תהליכי למידה דליברטיביים על מעורבות ואחריות אזרחית
 - **גב' רינה ברגוורק** – חוקרת תהליכי למידה באמצעות דליברציה

מהאוניברסיטה העברית, ירושלים:

- **ד"ר עומר קינן** – חוקר של תהליכי חדשות דמוקרטיות ומעורבות אזרחית
- **ד"ר עידו גדעון** – חוקר למידה ודליברציה

צוות המנחים:

- ד"ר ארנה שמר – מומחית לשיתוף ציבור בגישה רב תרבותית
- מר ברוך אורן – מנחה תהליכים השתתפותיים, הטריבונו למנהיגות השתתפותית
- ד"ר עומר קינן – מנחה, חוקר של תהליכי חדשות דמוקרטית ומעורבות אזרחית
- גב' עליזה פרוכטמן – הכרה יוצרת, תהליכים נרטיביים ודיאלוגיים
- גב' ענת קדם – יועצת, מנחה ומעריכה של תהליכי שינוי מרובי משתתפים
- גב' ענת רוזנבלט – פיתוח והתחדשות בקהילות
- גב' תמי רייזר אבנד – עוסקת בפיתוח חדשני של שירותים בתעסוקה ובהנחיית תהליכים משתפים

וועדה מקצועית לבחירת מומחי התוכן

- מר אורן הרמן – מרכז פסולת ומחזור מחוז חיפה המשרד להגנת הסביבה
- גב' יערה בן נחום – מרכז השל לקיימות
- ד"ר נאוה סבר – אקולוגית וסגנית ראש המועצה המקומית קריית טבעון
- מר רן רביב – מרכז השל לקיימות

מומחי התוכן שהופיעו בפני האספה

- מר אבי נוביק – מתכנן סביבתי, מומחה לטיפול בפסולת
- מר אורן הרמן – מרכז פסולת ומחזור מחוז חיפה המשרד להגנת הסביבה
- מר איתי צחר – מנכ"ל המועצה המקומית גלג'וליה
- גב' אפרת פינגר – מנחה קיימות ותהליכי למידה על פסולת, הרשת הירוקה
- ד"ר גלעד אסטרובסקי – היערן הראשי של קק"ל
- מר ג'קי בן יקר – מנהל אגף תפעול במועצה המקומית קריית טבעון
- גב' טליה מבור – מנהלת המחלקה לאיכות סביבה וקיימות, זכרון יעקב
- גב' ליאת צבי – מומחית לתקשורת סביבתית
- ד"ר עופר דרסלר – יועץ לטכנולוגיות סביבתיות
- מר עמיעד לפידות – ראש תחום פסולת וקיימות בארגון אדם טבע ודין

צוות העריכה כלל נציגים מתוך האספה שהתנדבו לערוך את מסמך ההמלצות:

- מר איתן הירש
- מר דן פלד
- גב' הדס שדה
- פרופ' טל מור
- עו"ד יהודה בכר
- מר יוסי ריבקו

תודות

ברצוננו להודות מקרב לב לצוות המועצה שתמך ביוזמה:

תודה לראש המועצה, **מר עידו גרינבלום**, על הבנתו העמוקה את החידוש הדמוקרטי שאספת אזרחים מייצגת, על כך שזיהה את החשיבות של המיזם החברתי החדשני: אספת אזרחים. על האומץ לתת מנדט לתושבים בלי לדעת מראש את המלצותיהם ועל נדיבותו בהקצאת משאבים לטובת האספה.

ד"ר נאוה סבר, סגנית ראש המועצה, שבחרה להניף את דגל שיתוף הציבור, ואשר בשותפות עם ראש המועצה מר עידו גרינבלום השכילו להבין ו"לאחוז בשתי ידיים" את קיום אספת האזרחים בקרית טבעון.

גבי שירן קסטיאל, עובדת מועצה בתחום גיוס משאבים ופרויקטים שהבינה את הפוטנציאל של האספה בפתרון סוגיות של הרשות ובקידומן גם מול רשויות ממשלה. היא הייתה הראשונה לענות לקול הקורא.

גבי נעה אבן חיים, עובדת מועצה בתחום שיווק שעבדה במסירות לקידום האספה ולהפצת הידיעה על המיזם בקרב תושבי טבעון.

מר ג'קי בן יקר, מנהל אגף תפעול במועצה. שהעמיד את הידע והניסיון של הרשות המקומית לטובת האספה וגילה פתיחות ונכונות לשיח ולמידה יחד עם האזרחים.

לצוות המועצה, שנענה לבקשותנו הרבות ודאג לסייע בכל הדרוש. חברת פוליט, שעזרה בעריכת המדגם.

וארגונים השותפים לדרך: מרכז השל לקיימות, קרן היינריך בל, polit, דיאלוגוס באוניברסיטת תל אביב, ודמוס תהליכים שיתופיים.

